

Mączak, Antoni

"L'incostanza delle umane cose. Il patriziato de Terra de Bari tra egemonia e crisi (XVI-XVIII secolo)", Angelantonio Spagnoletti, prefazione di Angelo Massafra, Bari 1981 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/2, 406-408

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Swe badania skoncentrował W. Odyniec na zagadnieniach gospodarczych i społecznych, celowo pomijając dzieje polityczne i wojskowe. Tak przyjęta koncepcja, wyznacza konstrukcję pracy, której przeważającą część (rozdziały 1—5) zajmuje omówienie położenia geograficznego, fauny i flory oraz zasobów Bałtyku, możliwości i formy ich eksploatacji a także problemy zagospodarowania wybrzeży, leżących w granicach państwa polskiego (porty, rzemiosło, rybołówstwo, żegluga, handel). Osobno omawia autor prawne problemy zwierzchności na morzu oraz warunki pracy i bytowania różnych grup ludzi, związanych z morzem (budownicy statków, robotnicy portowi, flisacy, marynarze, kupcy). Ostatnia część pracy przedstawia stosunek społeczeństwa szlacheckiego do władania morzem.

Pracę W. Odyńca trudno uznać za wyczerpującą temat kształtowania polskiego *dominium Maris Baltici*. Oibrzymia skala zagadnień, związanych z tą kwestią, a także wielka perspektywa czasowa, w jakiej autor omawia interesujące go zjawiska, powoduje że książkę należy potraktować jako zasygnalizowanie problematyki (zgodnie z intencjami autora, wyrażonymi we wstępie). Dlatego można się spodziewać, iż praca W. Odyńca pobudzi do dyskusji i będzie impulsem do szerszego opracowania poszczególnych zagadnień.

J. Ch.-M.

Angelantonio Spagnoletti, *L'incostanza delle umane cose. Il patriziato de Terra di Bari tra egemonia e crisi (XVI—XVIII secolo)*. Prefazione di Angelo Massafra, Edizioni dal Sud, Bari 1981, s. XVI, 148.

W cieniu wielkich nowych sfer tematycznych historii społecznej — badań nad rodziną czy funkcjonowaniem prawa i przestępczością — utrzymuje się żywe zainteresowanie grupami rządzącymi, któremu kilka syntetycznych referatów na międzynarodowych kongresach nie położyło końca. W tym kręgu badawczym zdają się przodować Włosi, korzystając jakby ze stymulatora — różnorodności struktur władzy na podzielonym aż po wiek XIX półwyspie.

(Nota bene: — przypis: por. na te tematy — w wyborze wedle preferencji recenzenta: „Patriziati e aristocrazie nobiliari. Ceti dominanti e organizzazione del potere nell' Italia centro-settentrionale dal XVI al XVII secolo”, [w:] „Atti del seminario onuto a Trento il 9—10 dicembre 1977”, presso l'Istituto Storico italo-germanico, red. C. Mozzarelli, P. Schiera, Trento 1978; C. Mozzarelli, „Patriziato e organizzazione della società nell' Italia moderna”, [w:] „Annali del Istituto Storico italo-germanico in Trento” t. II, 1976, s. 421—512. Najcenniejsze zbiory artykułów przynosi „Potere e società negli stati regionali italiani fra '500 e '600”, wyd. E. Fasano Guarini, Bologna 1978 i „La Crisi degli ordinamenti comunali e le origini dello stato di Rinascimento”, wyd. G. Chittolini, Bologna 1979. Zwraca też uwagę doskonale skompletowany wybór dla całej Europy Zachodniej: „Lo Stato moderno” t. I—III, wyd. E. Rotelli i P. Schiera, Bologna 1971—1974. Syntetyczny obraz i cenne sugestie bibliograficzne daje G. Galasso, „Potere e istituzioni in Italia. Dalla caduta dell' Impero ad oggi”, Torino 1974. Wzór i inspirację dla studiów nad patrycjatami miast włoskich dają zwłaszcza M. Berengo, „Nobili e mercanti nella Lucca del Cinquecento”, Torino 1965 i A. Ventura, „Nobiltà e popolo nella società veneta del '400 e '500”, Bari 1964.

Czasopisma historyczne stale publikują na temat struktur władzy artykuły i przeglądy. Zob. „Quaderni storici”, r. XIII, 1978, z. 1; „Notabili e funzionari nell' Italia napoleonica”, oprac. P. Villani; „Studi storici” 1977, z. 1 (C. Capra, „La nobiltà europea prima della Rivoluzione”, s. 117—138) i z. 2

(O. Di Simplizio, „La crisi della nobiltà”, s. 201—216); 1979, z. 1 (P. Alatri, „La formazione della élite nella Francia d'ancien régime”, s. 59—74); 1980, z. 4 (D. Romagnoli, F. Alessio, M. Mazza, „Una discussione sui tre ordini della società feudale”, s. 761—788; P. Alatri, „I magistrati nella società feudale”, s. 761—796). Obok wspomnianych prac włoskich na temat elit za Alpami wyraźny jest wpływ odwrotny: prac historyków anglosaskich na temat struktur władzy we Włoszech.

Dla kultury elitarnej północnych i środkowych Włoch mają znaczenie wydawnictwa Centro Studi „Europa delle corti”: „Le Corti farnesiane di Parma e Piacenza (1545—1622)” t. I: „Potere e società nello stato farnesiano”, wyd. M. A. Romani, Roma 1978; „La Corte e lo spazio: Ferrara estense” t. I, wyd. G. Papagno i A. Quondam, Roma 1982. Kolejna konferencja Centro, w r. 1982, dotyczy Federico di Montefeltro (w Urbino-Gubbio) i zapewne obrodzi kolejnymi tomami za dwa lata — koniec przypisu).

Zainteresowanie historyków włoskich skupia się na różnorodności grup określanych jako *nobiltà*, które oznaczać mogły zarówno elitę społeczną zbliżoną do szlachty (w znaczeniu polskim), jak patrycjat. W odniesieniu do miast znane są dobrze lub dość dobrze ośrodki większe i ważniejsze. Waler książki, na którą chcemy tu zwrócić uwagę polega na tym, że dotyczy ona miast małych, położonych w peryferyjnej części Królestwa Neapolu: Barletta, Bisceglie, Grumo, Modugno, Molfetta, Rutigliano, Terlizzi, Trani i in. — w północnym krańcu Apulii.

Autor bada walkę o władzę w miastach apulijskich na tle walki o władzę w Królestwie toczącej się między wielkimi domami feudalnymi „baronów” a administracją aragońską (hiszpańską). W drugiej połowie XV w. wiele spośród miast rozszerzyło zakres swej niezależności a kupiectwo (zwłaszcza miast nadbrzeżnych, wzbogacone na handlu zbożem i oliwą z Wenecji) wzmocniło swą pozycję w miejskich organach władzy. Powstała swoista, niezbyt trwała, równowaga między *popolari* a patrycjatem (*nobiltà civica*) zachowującym niezwykle ostre rygory stanowe: regułą jest tam *serrata*, czyli zamknięcie listy rodów zaliczanych do grupy. Patrycjuszom przeciwstawia się „lud”, którego przedstawiciele zasiadający we władzach miejskich stanowią jednak również grupę dość ekskluzywną. Wedle ustawodawstwa z r. 1599 w Bari mogli być zapisani do *piazza del popolo* doktorzy prawa, lekarze, notariusze i *uomini civili*, „którzy mają w majątku co najmniej tysiąc dukatów w nieruchomościach, oprócz posagów i dochodów żony” (*lucri matrimoniali*); musieli się oni wykazać ciągłością życia *civilmente* od stu pięćdziesięciu lat!

W drugiej połowie XVI w. mieszczaństwo apulijskie odczuło skutki kryzysu handlu adriatyckiego i przewaga w samorządzie miejskim przesunęła się ku patrycjatowi, zarazem zaś niemal wszystkie miasta nadbrzeżne utraciły status miast królewskich (*università demaniali*), przyjęte przez wielką własność świecką i kościelną. Spagnoletti przedstawia konsekwencje tych procesów dla struktur władzy i składu grup elitarnych w miastach: dominację *nobili* a następnie erozję tych grup nekanych wymieraniem rodzin i naciskiem ze strony ambitnych mieszczan (głównie kupców) i *nobili fuori piazza*.

Ciekawa jako studium funkcjonowania władzy w warunkach niekiedy bardzo ostrego kryzysu — a Królestwo Neapolu jest pasjonującym regionem dla badań kryzysologicznych — omawiana książka przynosi również interesujący materiał dla historyka kultury i umysłowości. Zwracają w tym zakresie uwagę załączniki: obszerny kwestionariusz przedstawiony w r. 1767 patrycjuszowi z Trani, starającemu się o przyjęcie do zakonu joannitów, memoriał o szlachectwie rodziny Montelli i kilka tekstów źródłowych dotyczących nobilitacji.

Historykowi polskiemu omawiana książka przynosi materiał kontrastujący z jego własnym doświadczeniem badawczym, pozwalający jednak na porównania i skłaniający do nich.

A. M.

Rigsråd, adel og administration 1570—1648, wyd. Knud J. V. Jespersen, Odense University Studies in History and Social Sciences t. 67, Universitetsforlag, Odense 1980, s. 206.

„Rada Państwa, szlachta i administracja” ten tytuł wiąże tematykę czterech rozpraw niezwykle obfitych materiałowo i ciekawych metodycznie: Grethe Ilsøe, „Det danske rigsråd 1570—88” (s. 9—34); Leon Jespersen, „Rekrutteringen til rigsrådet i Christian 4.s tid” (s. 35—122); Erling Ladewig Petersen, „Rigsråd og adelsopposition 1588: En socialhistorisk studie” (s. 123—168); Daniel O. Fisher, „Kongens unge maend: Christian 4. s kancellisekretærer 1596—1648” (s. 169—194).

Dla niewielkiej liczebnie szlachty duńskiej, którą pomnożyć miały dopiero nobilitacje po r. 1660, udział w aparacie władzy grał wielką rolę. Dobrze zachowany materiał źródłowy pozostawiony przez dość sprawną biurokrację badanej epoki pozwala operować niemal pełnymi zbiorowościami statystycznymi. Członkowie Rady Państwa i inni urzędnicy (skarbowi, sądowi, starostowie itd.) badani są jako zbiorowość na tle grupy kontrolnej, jaką stanowi pozostała szlachta (dorośli mężczyźni). Poznajemy pochodzenie geograficzne i rodzinne radców, ich indywidualne kariery, powiązania rodzinne, zawartość wyższej grupy szlachty, która wówczas nie znała tytułów arystokratycznych. Studium Ladewig Petersena nawiązuje do programu politycznego zawartego w petycji (*postulata*) niższej szlachty przedstawionej Radzie Państwa z okazji pogrzebu Fryderyka II. Ujmując postulata szlacheckie jako przejaw ruchu niedopuszczonych do władzy (*outs versus ins*), autor bada podziały majątkowe wśród szlachty i proces koncentracji własności w następnym półwieczu. Rozwija w ten sposób swe własne wcześniejsze badania (1967) nad kryzysem szlachty duńskiej w XVII w.

„Młodzi ludzie”, którymi zajął się Fisher to 108 sekretarzy kancelarii królewskich w latach 1596—1648. Zostali zestawieni z pozostałymi około 700 rówieśnikami, którym dane było dożyć 25 roku (s. 173) pod względem pochodzenia, wykształcenia, dalszej kariery w Danii i Norwegii (po rok 1660); zbadano też więzi środowiskowe w grupie.

Wszystkie rozprawy cechuje — tak pielęgnowana przez Skandynawów — dbałość o metodę. Wyniki prezentowane są jasno, bez udziwnień. Dominują proste tabele, choć są i wykresy (rozrzut, krzywe koncentracji i in.). Przypisy zawierają użyteczne wskazówki bibliograficzne. Wspólne indeksy osobowy i geograficzny. Brak streszczeń obcojęzycznych zmniejszy z pewnością zasięg odbioru.

Czy dadzą się z tego wyprowadzić ogólniejsze wnioski?

Kogo interesują wewnętrzne antagonizmy w łonie szlachty, ten nie powinien pominąć rozprawy Ladewig Petersena. Warto, nawiasem mówiąc, poszukać wspólnego mianownika dla polskiego ruchu egzekucyjnego, dążeń szlachty w krajach szwedzkich (praca Sveņa A. Nilssona), w Inflantach drugiej połowy XVI w. i w Danii czasów Fryderyka II i regencji pierwszych lat Krystiana IV. Pozostałe studia poza ich walorami dla komparatystyki pozwalają zrozumieć nie tylko funkcjonowanie władzy w Danii za Krystiana ale, w przekonaniu recenzenta, wskazują jedną z ważnych przyczyn upadku rządów szlacheckich (*adelsvalde*) w r. 1660: znaczna część — i to najzamożniejsza, najlepiej wykształcona (*vide sekretarze*) —